

CÂT DATORĂM ÎNAINȚAȘILOR?

What we owe to our ancestors?

George G. Constandache

Filosofia, ca și literatura, presupune o activitate și, totodată, roadele ei. Prin scris și citit, prin vorbire și ascultare, se exercită nevoia de exprimare umană implicând cunoaștere și fantezie, voință și memorie. Calitatea operelor asigură durabilitatea oricărei culturi prin originalitate.

Astfel, ansamblul faptelor culturale poate fi privit ca fenomen istoric distinct, specific unei epoci, țări sau regiuni.

A DA SAU A-ȚI DA SEAMA...

Esteticienii consideră *literatura* ca artă ce folosește drept modalitate de expresie privilegiată limba. Beletristica înseamnă arta cuvântului. Se știe că prin cuvântul scris sau vorbit se caracterizează literatura cultă, respectiv populară. Nu discutăm aici sensul larg al literaturii, care trece dincolo de beletristică. Convingerea filosofică, expresivitatea literară sau individualizarea mesajului se modifică în mulțimea operelor scrise, ce se referă de altfel la momentul istoric, la o națiune sau la alt univers al discursului (domeniu de activitate): științific, politic, publicistic etc.

Dacă înțelegem prin literatură atât textul scris, îndeosebi scrieri cu finalitate estetică, dar și activitatea curentă de scriere și lectură de texte, apare o tendință comună de explicare pornind de la teoria comunicării. Așadar, din perspectiva teoretică, se tratează literatura ca mesaj al cărui aspect conotativ (sensul, inclusiv polisemia, ambiguitatea sau aluzia) domină aspectul pur descriptiv (informativ sau denotativ). Cu alte cuvinte, aspectul tranzitiv are în complementaritate aspectul reflexiv (dubla intenționalitate a limbajului, cum a numit-o Tudor Vianu: exprimă, dar se și exprimă). Filosofia este gândire și cuvântare. Operele culturale mari includ idei nobile și formulări neașteptate.

Caracterizarea actuală a literaturii nu neglijează modul în care autorul (sursa, *destinatorul*) – fie

acesta poet, dramaturg, romancier – folosește în opera sa ingrediente din propria experiență. Prin acest ingrediente nu doar conștiente, ci uneori subliminale, inconștiente, atât individuale, cât și colective, autorul caută să structureze o lume, un univers unde cititorul (receptor, *destinatar*) se descoperă implicându-se deseori emoțional, nu numai intelectual. Literatura filosofică nu se exclude. Platon și Descartes, iar la noi Cantemir și Bлага, dar și Cioran sunt disputați de literatură și de filosofie.

A-ȚI DA SEAMA ȘI A LUA SEAMA...

Critica filosofică este inclusă în istoria filosofiei. Comentariile, implicit traducerile și antologiile, presupun valorizări.

Critica literaturii artistice este un domeniu de judecăți sau evaluări. Ea presupune, cel puțin teoretic, implicații filosofice mai adânci, iar adesea și un traseu comparativ oricât de sumar, dar esențial, în istoria culturii.

În sens filosofic, general, numim *critică* aprecierea unui eveniment sau fapt, a unei cunoașteri sau informații, a unei activități sau a unui produs.

Scolastica abilitase o disciplină pentru stabilirea valorii în cunoaștere – logica major – unde predomină problema critică, respectiv cercetarea cunoștințelor adevărate. Totuși, specializarea critică spre care tindeau anume reflecții ale filosofilor s-a dezvoltat după Renaștere și mai ales din secolul al XVIII-lea...

Englezul J. Locke a evidențiat necesitatea cercetării facultăților intelectului omenesc. Germanul I. Kant a transformat conceptul de critică, să nu mai considere un conținut, ci să indice doar forma cunoașterii. „Critica rațiunii“ includea însă analiza posibilităților și limitelor, precizând condițiile valabilității cunoașterii umane. Regăsim în aspirațiile iluminismului francez cerința de a supune criticii orice preocupare inclusiv rațiunea însăși.

Cuvântul *critică* are etimologie comună cu *crin* și *criză*, presupunând dezvoltare, desfășurare, explicare a diverselor entități considerate. Pe scurt, critica înseamnă interpretare și evaluare a operelor artistice sau științifice, ca urmare a unui studiu (analiză). Critica literară sau de text angajează comentarii și discuții privind forma și conținutul operei.

Astfel, *modernismul* a apărut ca reacție împotriva anchilozei academiste sau manieriste, împotriva încercărilor conservatoare de a înăbuși spiritul creator, încorsetând creația artistică în canoane și norme prestabilite, devenind dogme. Modernitatea este dominată de afirmarea subiectivității ca principiu întemeietor. J. Habermas numește promisiunea de emancipare și limpezire a conceptului de raționalitate în viziunea modernilor „un proiect incomplet”.

Condiția post-modernă implică apariția „marilor povești” ale perioadei moderne (iluminare, idealism, marxism) care doresc să apere o explicație unitară a realului, propunând o corelație între estetică, etică și teorie în general (J.F. Lyotard). Acum cunoașterea desprinsă sau măcar îndepărtată de funcția ei tradițională de formare umanistă este transformată prin informatică și mass-media în simplu obiect de schimb și avizare. Prăbușirea formelor de interpretare și legitimare universaliste evidențiază o multitudine de jocuri lingvistice alternative și incomensurabile...

Imposibilitatea unei întemeieri noncontingente a categoriilor – drept, adevăr, bine și sănătate – substituite cu criterii de operativitate locale, afectează modul în care indivizii definesc propria identitate și determină liniile de conduită proprie.

Se poate observa cât de „departe” suntem de *actualismul* lui G. Gentile, pentru care orice realitate constă în actul gândirii. Însuși Spiritul este privit ca act. La fel se întâmplă în orice doctrină care consideră că actul este principiu al Ființei. La J.G. Fichte, principiul realității este activitatea Eului infinit. Amintim că, în științele naturii, actualismul desemnează orientarea metodologică unde se afirmă că trebuie să putem verifica în mod empiric toate cauzele postulate de lege.

În final, ar trebui să răspundem la întrebarea „Cine poate da seama de măsura scrierilor de seamă?”. Dar pentru moment ne vom mulțumi cu întâmpinarea lui Eugen Negrici: Poate că arta este o școală a minciunii...

„Atitudinile paseiste sunt normale și ciclice într-o literatură ca a noastră, care oferă soluții de evadare psihismului colectiv”. Poate suntem împinși să educăm starea de îngăduință...

„În vremea recuperării grabnice a întârzierilor, *spiritul critic* se află sub anestezie, contribuind la atenuarea sentimentului vacuității și al frustrării” (*Iluziile literaturii române*, Cartea Românească, 2008, p. 5 și 290).

Altfel spus, „o samă de cuvinte” nu înseamnă neapărat peste seamă sau fără seamăn. Acest adevăr slăbește în raport cu filosofia, cu scrierile filosofice. Culegerile de texte și analiza operelor ne pun la îndemână exemple fericite de creație umană.

Dar oare suntem noi **toți** de o seamă? Pildele și modelele ne invită la cultură și, mai ales, la auto-depășire. Cum spunea Lucian Blaga: „Metafizica nu are vacanță”.